

Наукові студії кафедри теорії, історії музики та інструментальної підготовки Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: зб. наук. пр./ за заг. ред. І. О. Сташевської. – Луганськ : ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». – 2012. – 218 с. – С. 127-136.

УДК 371.134:7.01

Овчаренко Г.Е.

Формування професійно значущих особистісних якостей майбутніх учителів мистецьких спеціальностей у процесі соціалізації .

Гуманізація навчально-виховного процесу в освітніх закладах актуалізує проблему особистісно-професійної готовності педагога до роботи з дітьми на гуманістичних засадах. Її вирішення неможливе без підвищення ефективності соціалізації майбутніх вчителів, пошуку і використання нових принципів, форм, методів виховного впливу, які б максимально враховували особливості сучасного періоду, глибокі зрушення в духовному житті, органічно вплітались у нову модель вищої школи. Принципи соціалізації у вищій школі мають набути рис індивідуального, проблемного, творчого процесу й здійснюватися за найактивнішої участі самих студентів.

Концепція національного виховання передбачає як одне з головних завдань „художньо естетичну освіченість і вихованість особистості, ... вироблення вмінь власноручно примножувати культурно-мистецькі надбання народу” [1, с.52]. Міністерством освіти і науки України було розроблено державні вимоги до сучасного педагога взагалі та фахівця мистецько-педагогічних спеціальностей зокрема [2, с.15–16].

Протягом останніх десяти років проблема підготовки вчителя в педагогічному вищому навчальному закладі досліджувалась у таких аспектах: професіограма діяльності вчителя (А. Вербицький, О. Киричук, П. Кузьміна, В. Сластьонін, О. Щербаков та ін.); психолого-педагогічні основи успішної професійної діяльності вчителя (Ш Амонашвілі, В. Караковський, О. Кондратик, А. Чалов та інші); механізм професійної адаптації молодого педагога (О. Мороз, Г. Полєнова, І. Попов); методичні пошуки шляхів і засобів ефективного професійного становлення вчителя в умовах педагогічного вищого навчального закладу (Є. Білозерцев, Л. Спірін, Р. Хмелюк); динаміка процесу формування готовності випускників вищої школи до професійної діяльності (А. Войченко, В. Колупаєв, В. Нікітенко); умови професійної

майстерності майбутніх учителів (Ю. Азаров, Г. Грінченко, І. Зязюн, А. Мудрик та ін.).

Загальним твердженням у літературі є те, що процес соціалізації студентської молоді, взагалі, та студентів мистецько-педагогічних спеціальностей, зокрема, повинен бути спрямований на формування сучасного фахівця та громадянина.

Мета статті – визначити особливості формування професійно значущих особистісних якостей майбутніх учителів мистецьких спеціальностей у процесі соціалізації.

Важливим чинником соціалізації студентів в педагогічному вищому навчальному закладі є система позанавчальної роботи, яка повинна забезпечити не тільки набуття майбутніми фахівцями спеціальних знань, умінь і навичок, які відповідають характеру педагогічної професії, але й розвиток у студентів особистісних якостей, зумовлених специфікою педагогічної праці.

Однією з умов забезпечення ефективності соціалізації є єдність загальнопсихологічного й морального розвитку майбутнього фахівця, тому, говорячи про готовність до вчительської праці взагалі й до естетичної освіти й виховання зокрема як про важливий показник професійного становлення випускника педагогічного вищого навчального закладу, необхідно розглядати в єдності його моральну й психологічну сторони. За даними психологічних досліджень ізольованого процесу розвитку психічних властивостей і моральних якостей особистості просто не існує. Становлення спеціаліста за роки навчання у вищому навчальному закладі передбачає розвиток у нього професійно значимих властивостей і якостей особистості, які становлять основу морально-психологічної, професійної соціалізації.

С. Рубінштейн зазначав: „Метою ж повинна бути не одна лише формальна відповідність зовнішньої поведінки вимогам суспільства, не зовнішнє пристосування до них; метою повинне бути формування в людини таких внутрішніх устремлінь, які відповідають не букві, а духу моральних вимог суспільства, з яких у порядку внутрішньої закономірності витікала б моральна поведінка” [3, с.138].

Так, на підставі соціологічного дослідження, проведеного серед учителів Ф. Гोनобліним, головними якостями педагога-фахівця було виділено: „здатність робити навчальний матеріал доступним учням, розуміння вчителем учня, творчість у роботі, педагогічний ... вольовий вплив на дітей, здатність організувати дитячий колектив, інтерес до дітей, змістовність і яскравість мовлення, його образність і переконливість, педагогічний такт, здатність пов'язувати навчальний предмет з життям, спостережливість (по відношенню до дітей), педагогічна вимогливість” [4, с.237]. Близькими є й висновки в дослідженнях В. Бітуєва, який відносить до педагогічних здібностей „здібність розуміти дітей, уміння проникати в психологію учня; здатність робити навчальний матеріал доступним учням і вміння передавати свої

знання їм; високий рівень розумової й пізнавальної діяльності вчителя; почуття нового; пристрасть до досліджень і науки; здатність організувати дітей у колектив і вести його; скромність і тактовність” [5, с.205]. Він показав, що „встановлення правильних взаємин і характер спілкування з учнями головним чином залежить від рівня особистих якостей професійних здібностей учителя” [6, с.19].

Незважаючи на те, що цим дослідженням майже сорок років, фактично весь навчально-виховний процес у педагогічному вищому навчальному закладі досі спирається на формування саме цих якостей у майбутнього спеціаліста. Однак цей перелік здібностей необхідний, але недостатній. При його реалізації в професійній діяльності школяра перетворюється на об’єкт освіти й виховання. Саме тому вчитель повинен уміти „подати” матеріал, зацікавити дітей, організувати колектив і т. ін. Природно, що й сам процес соціалізації студентів у педагогічному вищому навчальному закладі часто має подібний характер, тільки студент приймає на себе роль школяра, а викладач – учителя. Саме така практика особливо негативно впливає на процес соціалізації студентів мистецько-педагогічних спеціальностей.

Справа в тому, що мистецтву притаманна висока експресивність на всіх рівнях організації, воно має величезний арсенал засобів збудження почуттів людини [7, с.9 – 10]. Пізнання в мистецтві пов’язане й більше того існує в основному для оцінної діяльності свідомості. Мистецтво не тільки пізнає навколишній світ, але й пояснює його, дає естетичну оцінку, у якій відображено уявлення автора про зображуваний об’єкт, його пристрасті, симпатії й антипатії. У процесі художнього сприйняття людина активно зіставляє свій життєвий досвід, свої ціннісні орієнтації із суспільними, „співвіднесений із соціальним досвідом мистецтва, індивідуальний досвід людини постає перед нею в новому, більш правильному світлі, виявляється в новому співвідношенні з людською совістю” [8, с.95].

Водночас, як показує досвід, предмети естетичного циклу, естетичне виховання в цілому вважаються в середній школі й інших навчальних закладах другорядними й нецікавими. Педагог, який звикнув бачити у вихованцеві об’єкт впливу, проходив процес професійної підготовки будучи сам об’єктом, відбиває в школяра будь-який інтерес до діяльності естетичного характеру.

Оскільки процес соціалізації студентів мистецько-педагогічних спеціальностей є процесом активної взаємодії й відбувається в основному в позанавчальний час, слід більш детально розглянути цілі як передбачувані результати, яких необхідно досягти в позанавчальній діяльності.

Особистісна готовність педагога до професійної роботи передбачає певну сукупність особистісних якостей, які забезпечують можливість його професійної діяльності, результативну сторону його професійної роботи й міру досягнення педагогічного результату

професійної активності. Ця сукупність особистісних якостей виступає в ролі вирішальної передумови майбутньої професійної діяльності.

Це потребує попереднього визначення основного критерію рівня соціалізованості майбутнього педагога. Ми виходимо з того, що в умовах соціалізації людина виступає як сукупність соціальних відносин („ансамбль відносин”, „вузол відносин”) і найвища цінність життя на землі. На ґрунті такого підходу найбільш оптимальним, на нашу думку, є визначення поняття „педагог”, дане Н. Щурковою: „Педагог – це суб’єкт професійної педагогічної діяльності, який вільно обрав галузь професійного виховання дітей, здійснює виховний процес в ім’я щастя дітей, усвідомлює високе соціально-історичне значення своєї професійної праці, постійно удосконалює свою професійну майстерність у контексті культури, що розвивається, і осмислено реалізує в процесі виховання й практиці життя гуманістичну позицію” [9, с.193 – 194].

Зрозуміло, що таке уявлення про педагога як професіонала базується на певному особистісному його розвитку, де ключовим соціально-психологічним утворенням його ціннісно-діяльнісної диспозиції є визнання людини найвищою цінністю. Воно, це ключове утворення, і є основною міркою особистісної готовності майбутнього спеціаліста до професійної роботи з дітьми в контексті сучасної гуманістичної парадигми.

При формуванні такого соціально-психологічного утворення в особистісній структурі педагога, як визнання людини найвищою цінністю, процес соціалізації докорінно змінюється: по-перше, створюється найбільш сприятливе соціально-психологічне середовище співдружності, де кожен визнається людиною, де забезпечується захищеність кожного, свобода проявів кожного, а отже, найбільший комфорт для діяльності й максимального розвитку; по-друге, кожен студент здобуває максимальну свободу творчих проявів, набуваючи особистісно-значимого й життєво важливого різновиду діяльності, яка відповідає його прагненням, інтересам і здібностям; по-третє, студент отримує можливість вповні розкрити індивідуальні особливості особистості й набутти яскравої індивідуальності.

Однак визнання людини найвищою цінністю існує лише в якості потенційного відношення, якщо воно не забезпечується низкою актуальних відношень у безпосередній реальній практиці майбутнього педагога. Для перетворення цього потенційного відношення залежно від цільової складової конкретної стадії соціалізації формуються й розвиваються професійні особистісні якості педагога. У цьому випадку центральним є *ставлення до дитини як до людини*, переважно висування соціальної ролі дитини як людини на перше місце серед усіх її соціальних ролей.

Формування відповідального ставлення спеціаліста до професійної роботи безпосередньо залежить від його *ставлення до себе в якості людини*, яка обрала цю професію. Ця залежність постійно

підтверджується сумною практикою виховного процесу в школі, яка фіксує безсилля адміністративного апарату посилити ступінь професійної особистої відповідальності вчителя за результативність роботи з дітьми за умови, якщо адміністрація має справу зі спеціалістом низького рівня самооцінки (психологічний аспект) і відсутності достоїнства як якості особистості (етичний аспект). І зворотнє: висока міра особистої відповідальності за продуктивність організованої праці проявляється в тому випадку, коли суб'єктом праці виступає особистість, яка має достоїнство.

Якщо педагог дорожить достоїнством особистості, то він усвідомлює свій нерозривний зв'язок з іншими педагогами, без яких не може здійснюватися творча свобода його дій. Тому *професійна солідарність як ставлення до колег* – неодмінна умова професійної праці педагога, який не може здійснити свою професійну задумку поза зв'язком з педагогічним колективом.

Значимим компонентом особистісного світу педагога є його ставлення до суспільства. Педагог не може працювати поза суспільством, займаючи позицію ігнорування чи нейтралітету щодо нього. Тому *громадянська позиція* набуває ролі об'єктивно необхідної складової готовності педагога до роботи.

Вся картина системного зв'язку актуальних відносин розгортається у полі *загального ставлення до життя* в усіх його проявах: природних, соціальних, предметно-речових, індустріально-технічних, науково-пізнавальних. Тут мова повинна йти про загальне ставлення до життя як такого, тобто до життя як окремого об'єкта, як деякого феномена світу, який має власні риси й закономірності. Повага до життя як такого можлива за умови, що інтелектуальний і духовний розвиток особистості педагога дозволяє йому піднятися на високий рівень абстракції, узагальнюючи безкінечні конкретні явища світу, виявляючи в них особливий прояв життя. Це актуальне відношення, маючи гранично широкий об'єкт, визначає дійсність усіх вище названих відношень, які розташовуються в полі життя, а отже, набувають чи не набувають ціннісного значення за умови сформованого чи несформованого в суб'єкта ціннісного ставлення до життя. Тому низка актуальних відношень, які слугують критеріальними ознаками готовності особистості педагога до гуманістичного виховання, завершується саме цим відношенням – *повагою до життя як такого* [10; 9].

Особливе місце в перерахованому ряду займає *загальна культура педагога*, яка є інтегративним особистісним новоутворенням, що містить вище перераховані актуальні відношення. З огляду безкінечної динаміки життя не можна отримати кінцеву абсолютну відповідь на жодне з питань загального його устрою, але це можна зробити на кожному окремому етапі соціального й особистого життя, у процесі осмислення одвічних питань життя.

Очевидно, що виявлені ключові актуальні відношення перебувають у певній ієрархічній залежності: кожне попереднє відношення опосередковує кожне наступне, а наступне, більш широке за охопленням об'єктів ціннісного ставлення, розширює поле духовного прояву попереднього.

Системно-структурні зв'язки є достатньо міцними, тому випадіння однієї з ланок представленої картини виключає реальну присутність у цій системі іншого елемента. Перевірити це легко – досить припустити умовне випадіння конкретної ключової ознаки. Наприклад, при несформованості відповідального ставлення до професійної праці безглуздо декларувати гуманістичне ставлення до дитини; у випадку нерозвиненості громадянської позиції педагог не здатен проявляти солідарність щодо своїх колег; а бездуховність педагога, яка анулює будь-яку можливість цікавитися одвічними проблемами життя на землі, ставить під сумнів увесь ланцюг ключових особистісних якостей педагога. Аналогічно проглядається зворотна залежність названих якостей.

Однак, як свідчить практика, декларування цих актуальних ціннісних ставлень – це одне, а їх реалізація в професійній діяльності – зовсім інша справа. Ціннісно-діяльнісна диспозиція передбачає реалізацію актуального потенціалу ціннісних ставлень майбутнього педагога-фахівця в конкретній поведінковій формі. Саме ці зовнішні прояви сутнісних відносин можуть стати певними показниками при визначенні рівня соціалізованості студентів мистецько-педагогічних спеціальностей. Ці дослідження будуть висвітлені у наступних статтях.

Література.

1. **Концепція національного виховання** від 30.06.1994 р. – К., 1994. – 65 с.
2. **Ищенко Т.В.** Место студенчества в социальной структуре советского общества // Молодежь как общественная группа. – М., 1972. – 162 с.
3. **Рубинштейн С.Л.** Принципы и пути развития психологии. / Сергей Леонидович Рубинштейн. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1959. – 138 с.
4. **Гоноблин Ф.Н.** Психологический анализ педагогических способностей // Способности и интересы. – М., 1962. – 315 с.
5. **Битуев В.П.** О педагогических способностях // Ученые записки. – Улан-Уде: Бурятск. гос. пед. ин-т, 1967. – Вып. XXVIII. – 340 с.
6. **Битуев В.П.** Психологические аспекты взаимоотношений учителя и учащихся: Автореф. дис... канд. наук. / М., 1970. – 22 с.
7. **Батракова С.Н.** Педагогические приемы эмоционального воздействия на учащихся. / Светлана Николаевна Батракова. – Ярославль: Яросл. госуд. ун-т, 1982. – 83 с.
8. **Харчев А.Г.** Искусство как ценность // Проблема ценности в философии / Под ред. Харчева А.Г. / Анатолий Георгиевич Харчев.– Л., Наука, 1966. – С. 81 – 97.
9. **Щуркова Н.Е.** Педагогическая технология. / Надежда Егоровна Щуркова. – М.: Педагогическое общество России, 2002. – 224 с.
10. **Обухова Л.Ф.** Детская психология: теории, факты,

проблемы. Учебное пособие для вузов. / Людмила Филипповна Обухова. – М.: Пед. общество России, 1999. – 442 с.

У статті визначено професійно значущі особистісні якості майбутніх учителів мистецько-педагогічних спеціальностей у процесі соціалізації. Основним критерієм особистісної готовності майбутнього спеціаліста до професійної роботи є визнання людини найвищою цінністю.

Ключові слова: соціалізація, мистецько-педагогічні спеціальності, особистісні якості.

A. Э. Овчаренко. Формирование профессионально значимых личностных качеств будущих учителей художественно-педагогических специальностей в процессе социализации. В статье определены профессионально значимые личностные качества будущих учителей художественно-педагогических специальностей в процессе социализации. Основным критерием личностной готовности будущего специалиста к профессиональной деятельности является признание человека высшей ценностью.

Ключевые слова: социализация, художественно-педагогические специальности, личностные качества.

G. Ovcharenko. Forming professionally meaningful personality qualities of future teachers' artistically-pedagogical specialization in the process of socialization. This article is devoted to the definition of professionally meaningful personality qualities of future teachers' artistically-pedagogical specialization in the process of socialization. The basic criterion of the future specialistt personality readiness to the professional activity is to recognize a man as the highest value.

Key words: socialization, artistically-pedagogical specialization, personality qualities.